

90 שנה לעליה על הקרקע

"הבית הגדול" מספר לנו את סיפור ראשית ההתיישבות היהודית בעמק חפר. הוא משקיף עלינו ממרום הגבעה. הוא בן 140 שנה, קירותיו העבים איתנים, כפי שהיו בזמן בנייתו, למרות שנבנה מאבן מקומית (כורכר) ללא מלט וברזל. חיים בן צבי, מ"ראשוני המתיישבים" מתאר את הבית, ביומנו מלפני 90 שנה, כ"מבצר עתיק". כעבור 18 שנה, מתארו אהרון גרץ בחוברת "עמק חפר" תש"ח, "כבית אבנים ישן ורעוע למחצה" ... אז הבית יכול ל"חייך" ואם לא יפגעו בו, כפי שמחקו ביום בהיר אחד, את בית הבאר של טיאן, סביר להניח שהוא עוד יעמוד שם שנים רבות מאוד. ב-20.4.1929, לאחר משא ומתן שנמשך כשנתיים, אישר בית הדין לקרקעות את מכירת אדמות משפחת טיאן, שנקראו ואדי חווארת (31,000 דונם) לקרן הקיימת לישראל, באמצעות בא כוחה יהושע חנקין. המוכר היה מישל, נכדו של אנטואן טיאן, נוצרי לבנוני (מרוני) תושב שכונת עג'מי ביפו, אפנדי בעל קרקעות בארץ. בשנות ה-60 וה-70 של המאה ה-19 רכש חלקות אדמה בעמק שלנו. בשנת 1880 רכש חלקה גדולה בת 20,000 דונם, עליה בנה את ה"בית הגדול" כ"בית אחוזה", שהכיל שני מחסנים גדולים בקומת הקרקע וארבעה חדרי מגורים ומרפסת פתוחה גדולה בקומה שעליה. הוא בנה את ה"בית הקטן" בסמוך לבית הגדול, חצב באר, נטע פרדס, בנה מתקני השקיה ועיבד את הקרקעות בשותפות עם הבדואים המקומיים, שהתנכלו למפעליו, סתמו לו את הבאר, עקרו את עצי הפרדס ומררו את חייו. ביום ב' בטבת תר"ץ (2.1.1930) עלתה למקום קבוצת החלוצים "עשרים הראשונים", חברי ארגון ב' ע"ש יוסף ויתקין וחברי ארגון ג' "העמק". הם הקימו גשר על הנחל בסמוך לשפך הנחל, אך הוא נסחף לים בשיטפון של אותה שנה. כך נעשתה חציית הנחל בחורף דרך השפך, שהיה נסתם בחול ע"י גלי הים. בקיץ היה מעבר נוסף, בערוץ היבש של הנחל ממזרח לאלישיב שנקרא "קיר המוות". ב-"בית הגדול" בנו "הראשונים" חדרי מגורים על המרפסת וכך כעבור חודשיים שלושה השתכנו בבית כל חברי הקבוצה. ליד הבית הוקמו צריפי מטבח ושירותים, בהם עבדו בחורות חלוצות ממשק הפועלות בחדרה, שהיו מתחלפות מידי פעם וכמה מהן אף התחתנו עם רווקים מקבוצת "הראשונים". הבאר שחצב אנטואן הייתה סתומה ולכן הובאו המים במשך כעשרה חודשים, בחביות על גבי עגלה ובפחים על גבי חמורים, עד שהבאר נוקתה והותקנה בה משאבה, שהעלתה את מימיה למיכל שנבנה מעל הכניסה המזרחית לבית, וממנו ירדו בגרויטציה לצריפי השירותים והמטבח. עד סוף שנת 1931 הגיעו ל"בית הגדול" כ-20-15 חברים וחברות נוספים. החברים שבמקום עיבדו את הקרקעות, חפרו תעלות ניקוז לייבוש הביצות, נטעו אקליפטוסים בגבולות השטח, עסקו בשמירה, וגם בנטיעות של חברת "יכין", "הגואל" ובנתניה. בחודש נובמבר 1931 נדלק אור נוסף בעמק כשעלה על הקרקע – קיבוץ עין החורש. בחודש מאי 1932 הגיעו לעמק חברי הארגונים בעלי המשפחות. הם הקימו מול הבית הגדול, בשטח ביתן אהרון כיום, "שכונה זמנית" שכללה שמונים משפחות ושבעים ילדים.

הוקמו שתי צרכניות לשני הארגונים, בית-ספר עם המורה רבקה כספי וגן ילדים עם הגננת-מורה שרה זעירא. הוקמה מחלבה (בה עבד שלמה מידובניק) ששיווקה תוצרתה לחברים בשכונה וגם לנתניה. הוקם צריף מרפאה שנוהל ע"י חובשת מאחד הארגונים (פרידה זהבי), והרופא הראשון ד"ר קורץ היה מגיע מחדרה ברכיבה על סוס. הוקם מפעל קטן לייצור צינורות בטון להשקיית הפרדסים שינטעו בכפר וב"חרות- אמריקה ב' ". בקיץ 1932 ותחילת שנת 1933 נעשו הכנות למעבר לנקודת הקבע. חפרו את הבאר הראשונה, באר א', שבפינת הרחובות "דרך הכפר ו"דרך הראשונים", בנו את מגדל המים (זה שליד בית העם) והניחו צנרת מים עד פתחו של כל מגרש. במהלך חג הפסח ב-7.4.1933 החלו להעביר את הצריפים למגרשים בכפר, כשהם שלמים על תכולתם, ומוסעים על גלגלים שמושך טרקטור זחל.¹

כתב: גדעון חרובי
ערכה: שרי גלבוע

¹ ראה הכתבה שכתבתי "כיצד הועברו הצריפים".